

ТЕХНОЛОГІЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ 1-3-Х РОКІВ НА ПРИКЛАДІ АВТОРСЬКИХ АЛЬБОМІВ З ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

РАГОЗІНА ВІКТОРІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

Інститут проблем виховання НАПН України, лабораторія дошкільної освіти і виховання, Київ, Україна

У статті розкриваються особливості образотворчої діяльності – її дозображувального етапу на другому і третьому роках життя дитини, наводиться розроблена технологія художньо-естетичного розвитку у ранньому дитинстві, що реалізується в процесі занять у дошкільних установах і у сім'ї з використанням авторських альбомів з художньо-творчої діяльності дошкільників. Технологія спрямовується на формування інтересу малюків до експериментування з художніми матеріалами, позитивно впливає на їх емоції та спонукає до вияву першоелементів художньої творчості. Етапи технології висвітлено на прикладі організації і проведення заняття з ліплення з дітьми раннього віку.

Ключові слова: дитина раннього віку, технологія художньо-естетичного розвитку, образотворча діяльність, ліплення.

В статье раскрываются особенности изобразительной деятельности - ее доизобразительного этапа на втором и третьем годах жизни ребенка, приводится технология художественно-эстетического развития в раннем детстве, которая реализуется в процессе занятий в дошкольных учреждениях и в семье с использованием авторских альбомов по художественно-творческой деятельности дошкольников. Технология направлена на формирование интереса детей к экспериментированию с художественными материалами, положительно влияет на их эмоции и побуждает к проявлению элементарного художественного творчества. Этапы технологии освещены на примере организации и проведения занятия по лепке с детьми раннего возраста.

Ключевые слова: ребенок раннего возраста, технология художественно-эстетического развития, изобразительная деятельность, лепка.

The article deals with the peculiarities of visual arts activities, namely, its pre-figurative stage of two and three years old children. Elaborated technology of art and aesthetic development in early childhood, which is implemented during lessons in kindergartens and family by using the author's albums of artistic and creative development of preschoolers, has been described. This technology is aimed at the formation of children's interest to experimentation with art materials. In addition, it positively affects on children's emotions and encourages them to express primary elements of art. The stages of this technology have been demonstrated by the example of organization and conducting sculpture lessons for children of early age.

Keywords: child of early age, technology of artistic and aesthetic development, visual arts activities, sculpture lessons.

Художньо-естетичний розвиток дитини раннього віку є надзвичайно актуальною проблемою сьогодення в Україні, на часі розробка її методологічних і методичних аспектів відповідно до новітніх освітніх стратегій і з використанням інновації різних країн світу, спрямованих на повний розвиток потенціалу раннього дитинства.

В Україні навчання і виховання дітей раннього віку (1-3-х років життя) регулюється Законом України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» та Базовим компонентом дошкільної освіти, освітньою лінією «Дитина у світі культури» в якому передбачено оволодіння дитиною різними видами художньої діяльності з метою формування емоційно-ціннісного ставлення до процесу та продуктів творчої діяльності; опанування різними способами створення художніх образів у малюванні, ліпленні, аплікації для відображення власних життєвих вражень, почуттів, навичок в образотворчій діяльності; творче застосування виражальних можливостей мови образотворчого мистецтва у власній художній творчості. Визначені орієнтири реалізуються чинними програмами, проте досі бракує навчально-методичного забезпечення для роботи саме з раннім віком в дошкільних установах різного типу та в умовах сім'ї. Між тим, доцільність

мистецьких засобів впливу на дітей з метою розвитку їх природного потенціалу доведена: науковим підґрунтям педагогіки раннього дитинства слугують роботи зарубіжних дослідників (Ф. Фребель, М. Монтесорі, С. Френе, К. Орф та ін.), висновки психологів і фізіологів (Л. Виготський, М. Щелованов, М. Касаткін та ін.) та педагогів (Н. Аксаріна, Е. Кричевська, С. Лівшина, Є. Бібанова, Є. Тихеева та ін.) радянської доби. На необхідності розвитку дитини з раннього дитинства наголошують і сучасні психологи (І. Бех, В. Зінченко, О.Кононко, Д. Фельдштейн та ін.).

Про важливість образотворчого мистецтва у формуванні естетичних почуттів дитини, її художньої картини світу, становлення емоційної, інтелектуальної та морально-вольової сфер особистості зазначалося ще з середини ХХ ст. (Р.Казакова, В.Космінська, В.Мухіна, Н.Сакуліна, О.Фльоріна, Н.Халезова та ін.). Сучасні вчені-педагоги (Н.Голота, Г.Григорьева, О.Дронова, Т.Комарова, Т.Казакова, І.Ликова, Н.Сакуліна, Г.Сухорукова, Л.Янцур та ін.), вбачають у образотворчій діяльності чинник і середовище для розвитку особистості.

Метою статті є актуалізація проблеми художньо-естетичного розвитку дітей 1-3-х років життя, висвітлення особливостей дозображувального етапу у цей період дошкільного дитинства та представлення технології художньо-естетичного розвитку дитини раннього віку у процесі образотворчої діяльності на прикладі використання серії авторських альбомів з художньої творчості для дошкільників.

Значну роль у художньо-естетичному розвитку дошкільника відіграє образотворча діяльність, в просторі якої він отримує інформацію і трансформує її у знання і уявлення про різноманіття навколишнього світу; про культуру і художню спадщину і їх творців; досліджує свої можливості у створенні художніх образів і набуває різного досвіду ставлення до світу – чуттєво-емоційного, художньо-образного, естетичного і у результаті цього стає людиною культури [3, с.141].

Про образотворчу діяльність дитини говорять тоді, коли вона опанувала всіма її структурними компонентами – ставить мету (замисел роботи), обирає

засоби її досягнення (художні матеріали, техніки, способи дії) і отримує результат у вигляді продукту (дитячого малюнка, скульптурки та ін.). Передумови виникнення образотворчої діяльності з'являються на кінець немовлячого (9-10 місяців) і у ранньому віці за допомогою дорослих - у спілкуванні з ними і за умови спеціально організованої системи навчання. Діти раннього віку знаходяться на так званому *дообразотворчому етапі*, коли не йдеться про зображення предметів чи об'єктів, адже у силу своїх вікових можливостей дитина не прагне та й ще не може створювати художній образ. Однак, даний етап є важливим у становленні дитячого образотворення і дозволяє педагогу з користю використати як у загальному розвитку дитини, так і у розвитку образотворчих здібностей і умінь маленького творця.

На першому році життя малюк пізнає світ у системі «дитина-дорослий», що реалізується у їх емоційному спілкуванні. Початок ходіння розширює простір і пізнання дитини завдяки її активним діям з різними предметами. Мотивом предметних дій з художніми матеріалами стають дорослі, які на очах малюка оперують ними, а дитина їх наслідує. Поступово інтерес малюка переключається з того, що робить дорослий на сам матеріал («Що це таке?») і до дій з ним («Що з цим можна робити?»). Розвиток рухів руки з року дозволяє дитині виконувати *неспецифічні* (опробування художніх матеріалів) і *специфічні* предметні дії, коли діти набувають елементарних способів роботи під впливом спеціальних педагогічних методів (наприклад, методу «пасивних (О. Запорожець) чи «безпосередніх рухів» (Н. Аксаріна) – педагог накладає свої руки на ручки малюка і виконує ними певні дії, наприклад, натискає на пластилін чи розмазує пальчиком тісто по поверхні картону). Маніпуляції малюка з художніми матеріалами призводять до появи слідів і викликають бажання повторно отримати їх у різний спосіб - олівцем, крейдою, пластиліном на різних доступних поверхнях (на землі, асфальті, піску), що засвідчує входження дитини у *«штрихову» стадію* - коли її штрихи підкоряються ще руці, а не оку. Зміна і заміна хаотичних рухів на більш диференційовані внаслідок

розвитку гнучкості і рухливості руки та засвоєння дитиною доцільніших і економніших способів дій з олівцем відбуватиметься до трьох років.

З *другого року життя* малюк починає наносити різноманітні каракулі - ламані, заокруглені лінії; невідривні рухи олівцем на одному місці аркуша утворюють пляму, що привертає увагу дитини. Однак, образа у створених карлючках ще немає; для того, щоб малюк міг побачити в своїх лініях чи плямах знак реального предмета, педагог має спілкуватися з дитиною щодо її зображень, гратися і «читати» їх, а також – розширювати її асоціативний фонд методом показу і називання предметів, речей, пропонувати для сприймання ілюстрації, малюнки із предметними і сюжетними зображеннями, що сприятиме виникненню перших асоціацій (за кольором, формою, ритмом, масою), накопиченню досвіду (знань про предмети і способи дій з ними), і тоді малюк зможе розгледіти у своїх карлючках і кульку, і машинку та інші предмети і називати їх. Характерно, що перші асоціативні образи ще нестійкі, діти дають різні назви одним і тим же карлючкам, адже схожості з предметом ще немає. Однак, дитина починає усвідомлювати образотворчий смисл своїх дій, розуміти, що вона може створити все, що захоче.

На *третьому році життя* все ще домінує асоціативне бачення образу. Його поява стає для дитини головним мотивом маніпуляцій з художніми матеріалами і інструментами. Чинниками збагачення і ускладнення змісту образів стають: розвиток предметної діяльності дитини, її спілкування з дорослими і однолітками, поява активного мовлення. Предмети, які позначає дитина у своїх плямах чи шматочках тіста стають предметами-замінниками, з якими вона грає: імітує їхні звуки, відтворює рухи та ін. Важливою особливістю образотворчої діяльності дошкільнят є привнесення до неї елементів з інших, значущих для них видів діяльності – гри, спілкування, мовлення, тому дитина коментує, грається, залучає інших учасників, пропонуючи їм співпереживати, радіти разом з нею процесу і результату діяльності, не звертаючи особливу увагу на його якісні характеристики.

Поступово асоціативне бачення образу змінюється зображенням по замислу, а провідним мотивом стає потяг малюка зобразити найбільш цікаве для нього, те, що викликало у нього найбільш сильні емоції і що він прагне знову «пережити». Отже, враження від оточуючого світу і змісту нової діяльності стають джерелом створення нових образів у результаті перших замислів дитини.

Таким чином, вже на третьому році образотворча діяльність починає виділятися з предметної і в ній визначаються начатки ігрової. В образотворенні дитина активно відображає оточуючий її світ і виражає своє ставлення до нього художніми засобами. Її дії з матеріалами стають більш самостійнішими, вона стає здатною переносити способи дій в нові умови – з іншими матеріалами, інструментами, що дає їй певну свободу у власному самовираженні.

Отже, *дообразотворчий (дозображувальний) період* є важливим етапом як для загального розвитку, оскільки закладаються всі психічні процеси – пам'ять, уява, образне мислення, почуттєва сфера і для художнього: розвиток рухів рук, зорово-рухової координації сприяє набуттю досвіду у малюванні, ліпленні, коли у дитини з'являються уміння зображати предмети, передавати їх виразність. Асоціативне мислення допомагає їм знаходити схожість форм і ліній з предметами і звідси переходити до роботи за своїм замислом. І все ж головним завданням перед педагогом на цьому етапі вважаємо не формування умінь образотворчої діяльності (хоча навчання способам роботи є важливим для дитини раннього віку), а спрямування дитини на елементарні прояви активності, інтересу до художніх матеріалів, інструментів, первинної взаємодії з ними на рівні маніпулювання, експериментування (за умови надання різноманітних художніх вражень) до поступового опанування першоосновами способів дій у процесі наслідування дорослого, що є основним методом у розвитку образотворчої діяльності дитини. Елементарний художній досвід допомагає малюкам самовиражатися і отримувати у цьому процесі радість і задоволення, що є ще одним потужним мотивом звернення до образотворчості.

Таким чином, реалізація художньо-естетичного розвитку дитини у ранньому віці передбачає компетентність педагога: знання особливостей раннього віку,

розвивально-виховних можливостей образотворчої діяльності і динаміки становлення образотворчості на різних стадіях, що відповідно дозволяє розробляти технології, добирати форми і методи роботи з малюками та апробувати вже наявні. Розглянемо розроблену нами технологію художньо-естетичного розвитку дитини 1-3-х років на прикладі застосування у дошкільних установах чи у родинному вихованні *альбомів з художньої творчості для дітей 1-3-х років* серії «Диво-творчість» [1; 2; 3; 4] (розроблених автором статті у співавторстві з Очеретяною Н.В.), схвалених Міністерством освіти і науки України для використання у дошкільних навчальних закладах. Альбоми надають батькам, педагогам, вихователям, гувернерам можливість послідовно художньо-естетично розвивати дитину у малюванні, аплікації і ліпленні через ознайомлення малят з різноманітними способами діяльності з художніми матеріалами та містять методичні рекомендації по організації і проведенню індивідуальних та групових занять у формі гри.

Ознайомимося з технологією на прикладі заняття з ліплення. Традиційно у дитячих садках ліплення запроваджується з дітьми від 2-2,5 років, проте за нашою технологією малюків від року залучають до ігор, маніпуляцій, експериментів з пластичними матеріалами (сніг, пластилін, глина, тісто та ін.), що дозволяє пізнавати їх властивості, зацікавлює дітей і сприяє подальшому усвідомленню власних можливостей у самореалізації себе такими засобами.

Заняття з малюками потребують *організації місця і підготовки матеріалів*. Дітей зручніше розмістити за дитячими столами і стільчиками. Поверхню стола, де буде опрацьовуватися пластилін чи кольорове тісто краще вкрити гумовим килимком, а аркуш з альбому (аркуш-тло для дитячої роботи) закріплити малярним скотчем, щоб він не рухався і не відволікав увагу дитини. Відповідним має бути і *одяг дітей* – легким, зручним, що не обмежує їх рухи і, таким, щоб його не було шкода було забруднити.

До вибору *матеріалів* для художньої творчості у ранньому віці потрібно підійти максимально відповідально, адже контакт ними має бути безпечним і не викликати алергії. Тому доцільно використовувати товари з спеціалізованих

магазинів, які мають сертифікати якості. Матеріалом для ліплення слугує кольорове тісто, пластилін та ін. Ознайомлення з матеріалами для перших маніпуляцій з пластичними матеріалами краще розпочинати з кольорового тіста, яке приваблює малюків своєю яскравістю і можливістю легких його видозмін. Однак, підійде й пластилін гарної якості, що є водночас м'яким, але не прилипає до дитячих рук і не розтікається по поверхні стола.

Організація заняття. Для того, щоб 5-7-хвилинне заняття з малюком відбулося радісно й цікаво, потрібно подумати над тематикою заняття, підібрати історію, яку дорослий розкаже дитині, ілюстративний матеріал, підготувати художні матеріали і обов'язково *основу* для роботи малюка. Оскільки на цій основі - поверхні аркуша (картону) малюк буде творити, наприклад, притискати до неї шматочками пластиліну, то на ній уже заздалегідь має бути нанесено кольорове зображення (предмет по контуру або приклеєний кольоровий силует тваринки). Наприклад, якщо ви з дитиною будете прикрасити шерстку жирафа плямочками з пластиліну – вона вже має бути зображеною на малюнку-основі. Це вкрай важливо, адже у свій дозображувальний період дитина ще не створює образ, а завдяки дорослому вчиться його сприймати, бачити у зображеному реальні предмети і долучатися до створення елементів художнього образу.

Розкриємо реалізацію технології на прикладі ознайомлення дітей з прийомами ліплення, доступними малюкам від року. Суть її полягає у тому, що діти долучаються до творення цілісного образу: спочатку маніпулюють з тістом чи пластиліном, вивчаючи при цьому їх зображувальні властивості і тут же доповнюють запропоноване дорослим зображення предмету на аркуші пластиліновими деталями (кульками, шматочками), зробленими власноруч чи наданих педагогом. Якщо дорослий систематично у грі показує різні прийоми взаємодії з тістом та ін. матеріалами і цікаво (з казкою чи історією) коментує їх, то дітям 1-1,5 років доступно: відривання від цілого шматка пластиліна маленьких, більших і великих шматочків; натискання пальчиком по пластиліну чи шматку тіста, що залишає слід і зацікавлює дитину; вдавлення пальчиком у шматок тіста різних дрібних предметів (квасолинок, великих гудзиків та ін.);

прикріплювання шматочків (великим, вказівним пальчиком) до поверхні аркуша (картона, стола, дощечки для ліплення); приплескування шматка тіста долонею, що під дією руки малюка видозмінює форму; розмазування тіста по паперу (краще картону) пальчиком чи пальчиками, пластиковій таці або дощечці – цей прийом дозволяє отримати цікавий результат у вигляді «хвоста»; притискання готових (зроблених дорослим) кульок, шматочків пластиліну до поверхні паперу (картону); наліплювання шматочків пластиліну один на одній та інші. Якщо з року дорослі практикували вище названі прийоми експериментування з пластичними матеріалами з малюками, то 1,5–2-річні діти вже зможуть порадувати педагогів і батьків новими вміннями: скачувати кульки-«горошинки» двома способами – катаючи шматочок прямою долонькою по столу або ж формувати кульку-«мячик» між двох долоньок. Надалі малюки зможуть утворювати з шматочків маленькі «качалочки», наліплюватимуть шматочки тіста одне на одне, щоб вийшла «гора», розплескувати кульку у «млинчик» та ін.

У трирічному віці завдання з ліплення розширюються і ускладнюються, адже вдосконалюється рука і міцнішають пальці дитини: тепер можна перетворювати прості форми і виготовляти предмети, наприклад, «качалочку» перетворювати у морквинку для зайчика, з кульки витягувати «хвостик», «носик» і утворювати тваринок, тобто цілісні фігурки. Поступово дітей вчать працювати стекою – різати пластилін, наносити крапки і смужки на кульки, качалочки, тобто оздоблювати свої вироби, надавати їм виразності, схожості з реальними предметами.

Опишемо заняття з ліплення з малюками 1-3-х років – етапи технології. Заняття краще проводити у першу половину дня. Якщо заняття проводиться у групі дітей (не більше 6-ти вихованців), то всі матеріали (набір пластиліну, дощечка для ліплення, сторінка-тло для роботи) мають бути індивідуально підготовленими для кожної дитини, як і робоче місце для кожного малюка. Дітей розташовують на столиками.

Особливістю запропонованої технології є відсутність традиційних етапів роботи з дітьми у образотворчій діяльності, які доцільніше запроваджувати у більш старшому дошкільному віці – показ зразка, демонстрація способів виготовлення роботи від початку до кінця, пояснення педагога, самостійна робота дітей, корекція педагогом процесу виконання. У роботі з раннім віком ці етапи «зливаються» у єдиний процес, коли педагог одночасно і показує прийом, і залучає дітей одразу за ним практикувати-повторювати його у своїй роботі, і допомагає кожній дитині, і спрямовує діяльність групи загалом, і коментує процес, і озвучує результат роботи кожного. При цьому важливо пам'ятати про динаміку заняття – малюки зосереджують свою увагу не більше 3-5-ти хвилин на самих прийомах ліплення, а далі потребують рухливої гри, динамічного заняття зі зміною пози, рухами, супроводження ігрового процесу звуками, музичними інструментами та ін.

1. Педагог пропонує розглянути картинку і показує її дітям. Далі – розповідає історію. Вона має бути короткою, проте змістовною:

– Погляньте на картинку. Хто тут? Хом'ячок! Жив у полі хом'ячок. Він полюбляв багато їсти, а тому мав товсті щічки і гладенький животик (доторкнемося на картинці до його щічок, погладимо пальчиком його животик). Дозріли на полі колоски пшенички. Прийшов сюди хом'ячок зернятком зібрати. Збирав, збирав, у мішечок складав.

Історію можна замінити віршиком:

Хом'ячок-товстячок

Їв в полі пшеничку.

Ще й на зиму назбирав

В нірку-«рукавичку» (Н. Очеретяна) (Фото 1) Підпис: **Картинка-ілюстрація до історії.**

2. Процес споглядання картинки педагог супроводжує коментарем: - *Покажіть мені хом'ячка, колоски пшенички, зернятка. А що ж сталося? (педагог роздає кожній дитині індивідуально сторінку-тло для роботи). Аж подивіться: а мішечок хом'ячка увесь у дірочках... Розсипаються з нього*

зернятка. *Давайте пришемо латочки до мішечка, щоб зернятка не розсипалися.* (Фото 2). Підпис: **Основа-гло для ліплення дитини.**

3. Педагог показує окремий прийом – відщипування пластиліну від великого шматка і коментує свої дії: - *У кожного з вас – шматок пластиліну синього кольору. Тримаємо великий шматок пластиліну однією рукою і відщипуємо маленькі шматочки іншою рукою. Відщипуємо багато шматочків – це латочки для мішечка. Ось так. А тепер прикладемо шматочки до дірочок на зображення мішечка. Тепер натискаємо пальчиком - так ми поладимо мішечок і закриємо дірочки на ньому. Одну пришемо, другу, третю* (педагог супроводжує свої дії коментарем і одночасно долучає до способів роботи з пластиліном дітей). *Ось так і поладили мішечок! Тепер хом'ячок донесе пшеничку до своєї нірки і взимку буде ситий.* (Примітка: для дітей 1-1,5 року дорослий сам заздалегідь відщипує шматочки і надає їх достатню кількість у пластиковій посудині на занятті, а діти прикладають їх до паперу і притискають; трирічки самі можуть і відщипувати, і прикладати, і приліплювати шматочки пластиліну)(Фото 3). Підпис: **Приклад роботи дитини.**

Процес ліплення «латочок для мішечка» можна повторювати багаторазово, якщо основу-малюнок для ліплення заздалегідь заламінувати: тоді поверхня аркуша не буде жирнитися від пластиліну, з неї легко зніматиметься стекою пластилін і дитина знову й знову буде створювати свою картину. Детальний опис прийомів ліплення з малюками, теми для занять можна знайти на сторінках авторських альбомів для ліплення з дітьми 1-3-х років [1; 2].

4. Після ліплення педагог організовує гру (її можна провести на килимку на підлозі). Логопедична гра: *Подивіться як хом'ячок вміє надувати щічки: для цього набираємо повітря в ротик і надуваємо повні щічки. Будемо гратися у хом'ячків (поворюється 2-3- рази).* Музично-рухова гра: *Ми – хом'ячки, що назбирали багато зернят (малюкам роздаються шумові коробочки з природним наповненням – різні види круп). Рухаємося під музику, переступаючи з однієї ніжки на іншу і струшуємо шумовими коробочками.*

Таким чином, забезпечення художньо-естетичного розвитку дітей раннього віку є однією з важливих завдань дошкільної освіти України. Одним з вагомих засобів впливу на особистість у ранньому дитинстві є образотворча діяльність. Дозображувальний період (другий і третій роки життя) відзначається своїми особливостями і потребує відповідних технологій роботи.

Враховуючи зазначену специфіку перебігу образотворчої діяльності і особливості раннього віку нами запропоновано авторську технологію художньо-естетичного розвитку дитини 1-3-х років на основі використання альбомів з художньої творчості для дошкільників серії «Диво-творчість», розроблених нами у співавторстві. Розкриття особливостей роботи педагога за технологією на прикладі заняття з ліплення дозволяє простежити забезпечення природних потреб дитини у грі, спілкуванні і практично-перетворювальній діяльності у процесі заняття, в якому відбувається системне й послідовне опанування доступними дитині способами роботи із пластиліном за умови педагогічного супроводу. Технологія сприяє загальному розвитку дитини – її психічних процесів, формує мотиви – інтерес до експериментування і дослідження художніх матеріалів, позитивно впливає на емоційно-почуттєву сферу і спонукає до появи перших «паростків» художньої творчості.

Список використаних джерел:

1. Рагозіна В.В., Очеретяна Н.В. Пластилінові горошинки. Заняття з малюками від 1-го до 3-х років. - К.: Вид-во «Зірка». - 2012. – 21 с.
2. Рагозіна В.В., Очеретяна Н.В. Пластилінові плямки. Заняття з малюками від 1-го до 3-х років. - К.: Вид-во «Зірка». – 2012.– 21 с.
3. Сухорукова Г.В., Дронова О.О., Голота Н.М., Янцур Л.А. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі. Підручник. За заг. ред. Г.В.Сухорукової.-К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 376 с.: іл.